

Terénní teorie 2. hodina:
Heuristická fáze archeologického výzkumu
Systémy evidence archeologických nalezišť v ČR.

Získávání akcí:

- a) **přidělení od regionální archeologické komise** - dobrovolné sdružení archeologů v kraji
pozn. x komise při NPÚ, slouží k rozdělování peněz z fondu MK pro ohrožené lokality
- b) **příslušné Odbory památkové péče** resp. **Odbory regionálního rozvoje** (velmi často ve vleku zájmů samosprávy, místní podnikatelské lobby, ...)
- c) **územní pracoviště NPÚ** ... agenda zůstává, problém nerovnoměrného přístupu a kvality práce regionálních garantů k problematice ZAV
- d) **SÚPP** - spíše výjimečně, vyjadřuje je se k NKP, ...
- e) Archeologický ústav – garant archeologické památkové péče, ale jen výjimečně akce se přidělují akce přes něj, přestože se uvádí v zákoně, a často v rozhodnutích a stavebních povoleních
- f) **Stavební úřady** (velmi často ve vleku zájmů samosprávy, stavebníků či velkých stavebních firem)
- g) **jiné archeologické organizace** - někdy bohužel panuje “konkurenční přístup“
- h) **ohlásí se přímo investor** (stavebník) nebo stavební firma – ojediněle, i když poslední dobou častější
- i) **jiní „investoři“** - často ti, kterým ho již provádíte
- j) **vlastní cestou** - chození, chození, chození, ...kontejnery, lešení, problém se vstupem na stavbu!

Příprava projektu - prameny

1. Historická a archeologická rešerše – prameny:
 - a) **historie dosavadních výzkumů** na předmětné lokalitě - (NZ, odborná literatura, SAS, Přehledy výzkumů, ...), je to závažující ale, i u výzkumů z 2. poloviny 20. století se stává, že NZ nemají dobrou kvalitu, resp. dokonce neexistují
 - b) **historie lokality** (spíše z literatury, v případě přímé práce s prameny – dosti časově náročné, oslovit někoho z „profesionálů“, tj. historiků)
 - c) **historické plány, rytiny, veduty, pohlednice** – stabilní katastr, Willenbergovy rytiny, ... (často v místním muzeu, archivu)
 - d) **SHP** nebo **restaurátorská zpráva** (často má k dispozici investor, není pravidlem, bývá různé kvality)
 - e) **výpověď pamětníků** (starší nedokumentované výzkumy, zbourané novověké stavby, bombardování, ... nízká úroveň verifikace)
2. Technická rešerše – prameny
 - a) projektová dokumentace (především situační plány, půdorysy základů, zahloubených částí, pilotů, dále řezy)
 - b) inženýrsko-geologická zpráva, geofyzika,
 - c) plány stávajících sítí (součást projektové dokumentace!!!)
 - d) harmonogramy

Systémy evidence archeologických nálezů v ČR.

Státní archeologický seznam ČR.

Archeologická databáze Čech – Počítačový systém ARCHIV 2.0.

- archeolog ať už památkář nebo vedoucí terénního výzkumu, každý, kdo se zabývá zpracováním určitého teoretického problému potřebuje mít k dispozici snadno dostupné, a co nejúplnější informace o terénních výzkumech, které již proběhly
- řada kroků k tomu podniknuta již v minulých desetiletích, vydávání:

BZO - Archeologické výzkumy v Čechách (původně Bulletin Záchraného oddělení, odtud zkratka BZO)

PV - Přehled výzkumů na Moravě

AVANS – Archeologické výzkumy na Slovensku

- publikování soupisů nálezových zpráv

Charvátová, K. – Spurný, V. - Venclová, N. 1992: Nálezové zprávy Státního archeologického ústavu v Praze 1919-1952, Praha.

Justová, J. 1968: Nálezové zprávy archeologického ústavu ČSAV 1955-1964, Archeologické studijní materiály 6, Praha.

- vydávání regionálních soupisů nálezů

Literatura:

Pro lokality a objekty pravěku a raného středověku dosud neexistuje žádné ucelené topografické dílo, vyjma tematických encyklopedií pro jednotlivá období, jako např. v poslední době encyklopedie pro dobu laténskou, raný středověk atd.

Libri

Čtverák, V. 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách, Praha.

Droberjar, E. 2002: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě, Praha.

Lutovský, M. 2001: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha.

Nemovitě kulturní památky jižní Moravy. Soupis památek a literatury (náleží do řady Bibliografie a prameny k vývoji Moravy). vychází v Brně.

svazek 1 – Okres Vyškov (Jordán, F.) 1998.

svazek 2 – Okres Blansko (Grolich, V. - Kubíček, J. - Mayer, R.) 1999.

svazek 3 – Okres Jihlava (Jaroš, Z.) 1999.

svazek 4 – Okres Třebíč (Petrová, J. – Uhlíř, J.) 2000.

svazek 5 – Okres Znojmo (Falcová, Z. - Stehlíková, D. - Kozdas, J.) 2000.

svazek 6 – Okres Prostějov (Říčková, K.) 2000.

svazek 7 – Okres Brno-venkov (Machová, J.) 2000.

svazek 8 – Okres Uherské Hradiště (Spathová, J.) 2000.

svazek 9 – Okres Kroměříž (Fialová, A.) 2000.

svazek 10 – Okres Břeclav (Kordiovský, E.) 2001.

svazek 11 – Okres Zlín (Čechová, S.) 2001.

svazek 12 – Město Brno (Heerenová, P. - Heerenová, P. ml.) 2002.

svazek 13 – Okres Hodonín (Řeholka, I. a kol.) 2002.

svazek 14 – Okres Žďár nad Sázavou (Ripperová, M. – Heerenová, M. – Kalábová, L.), 2003.

ČERNÝ, E. 1992: Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich pluzin. Historicko-geografická studie v regionu Drahanské vrchoviny. Brno.

HOSÁK, L. 1937: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha.

HOSÁK, L. 1967: Přehled historického místopisu Moravy a Slezska, Ostrava.

HOSÁK, L. - ŠRÁMEK, R. 1970/80: Místní jména na Moravě a ve Slezsku I-II. Praha.

Kuča, K. 1998: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. – III. Praha. (*Ucelená a systematizovaná encyklopedie s topografickými údaji - nadm. výška, rozloha, orografie atp.*)

Sedláček, A. 1883: Hrady, zámky a tvrze království Českého IX. Praha, 56-66.

Poche, E. a kol. 1977: Umělecké památky Čech. Praha.

PROFOUS, A. 1947-57: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I-IV. Praha.

Roubík, F. 1959: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách. Praha. (*Topografie ZSO v Čechách strukturovaná podle krajského uspořádání po vzniku Čs. Republiky - pouze na základě pís. pramenů. Četné nepřesnosti, duplicity atp.*)

Sedláček, A. 1908: Místopisný slovník historický Království českého. Praha. (*Topografie všech historických sídel v Čechách, bývá považována za nejpřesnější.*)

- zavedení jednotné prostorová identifikace archeologických nálezů – PIAN, udává se v mm, Z a J od sekční čáry na konkrétní základní mapě ČR 1:10000
- v současnosti existují 3 evidenční databáze, které zachycují údaje o archeologických výzkumech a nálezech: **Archiv** – AÚ AV ČR Praha, **SAS** – SÚPP Praha a snaha PhDr. L. Kundery – SPÚ Brno

Státní archeologický seznam ČR (SAS)

Státní ústav památkové péče – odbor péče o archeologický fond

Bečvář, L. – Cejpová, M. – Ernée, M. – Knechtová, A. – Krušinová, L. – Sklenářová, Z. – Vachůt, P. – Volfík, P. 2003: Státní archeologický seznam ČR. Uživatelská příručka, verze 2.0, Praha.

- projekt se od roku 1991 připravuje ve SÚPP, nastartován významnými sponzorskými dary od velvyslanectví Spojeného království Velké Británie a Severního Irsku v Praze, podpora MK ČR (z programu výzkumu a vývoje) a příspěvky SÚPP
- problematika při vzniku NPÚ
- **SAS** se od Systému ARCHIV se odlišuje:
 1. celostátním rozsahem získávaných dat
 2. plošné používání geografického informačního systému (GIS)
 3. evidenční jednotkou je **území s archeologickými nálezy (UAN)**
- data jsou shromažďována pověřenými archeologickými pracovišti
- cílem projektu je vytvořit archeologickou mapu České republiky v prostředí GIS, zahrnující území s archeologickými nálezy (UAN) a soupis archeologických nalezišť, spolu s informacemi, které jsou nutné pro zajištění památkové ochrany
- informace perspektivně budou součástí vznikající databáze kulturního dědictví ČR – její vytvoření by mělo být v novém památkovém zákoně
- informace budou využívány organizacemi oprávněnými provádět archeologický výzkum v součinnosti s orgány státní správy (orgány památkové péče, stavební úřady) a po úpravě pravidel NPÚ i dalšími archeologickými pracovišti
- primárním účelem je zajistit systematickou ochranu a záchranu archeologických nálezů movité i nemovité povahy, tj. archeologických nalezišť při stavebním a územním řízení
- UAN = území, na kterém se vyskytují archeologické nálezy nemovité povahy vytvořené člověkem (opevnění, mohyly, kulturní vrstvy, objekty v určitém kontextu informací) a archeologické nálezy movité povahy, tj. nezastupitelné prameny pro poznání minulosti
- UAN nejsou území, kde se archeologické nálezy vyskytují prokazatelně v druhotném uložení (např. středověký keramický materiál rozvezený po polích s hnojem, druhotně použitá ornice z intenzivně osídlených území, ale jsou jimi například zásypy kleneb a stropů v nadzemních částech historických staveb)
- 4 kategorie UAN, z toho 2 kategorie se vyznačují do mapových podkladů SAS
 1. území s pozitivně prokázaným výskytem archeologických nálezů – výsledky archeologického výzkumu, geofyzikálního průzkumu, letecké prospekce a dalších nedestruktivních metod – vyplňuje se pro něj karta SAS
 2. území na němž dosud nebyl prokázán výskyt archeologických nálezů, ale pravděpodobnost jejich výskytu je velká (51-100%) – svědectví písemných pramenů, těsná blízkost UAN kategorie I.
 - ve vrstvě GIS se tato UAN projevují jako polygon určený zaměřenými souřadnicemi
 - UAN kategorie I - vymezení pevně danými čarami, přerušovanou čarou potom UAN kategorie II.
 - intravilány historických měst a sídel je možné vymezit jako UAN I., v hranicích stabilního katastru z první pol. 19. stol., ale rozhodující je interpretace výskytu archeologických nálezů → v urbanizovaných územích je nutné mít na zřeteli, že definicí UAN vzniká nemovitosti (objektu

nebo pozemku) břemeno, tj. omezení dispozičního práva vlastníka nemovitosti ze strany státního zájmu na ochraně kulturního dědictví

- v soupise se uvádějí také UAN, která prokazatelně existují, ale nelze je při zpracování vynést do mapy
- 3. UAN na nichž dosud nebyl pozitivně prokázán výskyt archeologických nálezů, ale území mohlo být využito člověkem, 1-50% pravděpodobnost výskytu archeologických nálezů → celé území naší republiky, nevymezuje se do mapy
- 4. UAN na kterém není reálná pravděpodobnost výskytu archeologických nálezů (vytěžená území: domy, lomy, cihelny, pískovny apod., kde byly odtěženy vrstvy nad geologickým podložím
 - plán území s archeologickými nálezy obsahuje grafickou a textovou část:
 - Grafická část plánu území s archeologickými nálezy:
 - se zpracovává v kopii snímku katastrální mapy, ve které se vyznačí hranice
 - památkové rezervace prohlášené pro mimořádně významné archeologické nálezy
 - památkové zóny prohlášené pro větší počet archeologických nálezů,
 - území, na kterém se vyskytují archeologické nálezy,
 - území, na kterém se odůvodněně mohou vyskytovat archeologické nálezy,
 - nemovité kulturní památky, které jsou archeologickými nálezy,
 - nemovité archeologické nálezy, které nejsou prohlášeny za kulturní památku
 - Textová část plánu území s archeologickými nálezy
 - obsahuje výčet parcelních čísel pozemků památkové rezervace, památkové zóny, území a archeologických nálezů
 - HESLÁŘ = definovaný okruh povolených termínů

Archeologická databáze Čech (ADČ) – Počítačový systém ARCHIV

Archeologický ústav AV ČR v Praze

KUNA, M. - KŘIVÁNKOVÁ, D. - KRUŠINOVÁ, L. 1995: Archiv 2.0 Systém archeologické databáze Čech. Uživatelská příručka, Praha. - i na internetu!

- od roku 1992 vzniká na oddělení prostorové archeologie AÚ AVČR Praha, které tím naplňuje zákonnou povinnost (zk. č. 20/1987 Sb.)
- základní údaje o rozmístění a charakteru archeologických pramenů, ale pouze na území Čech
- v době vzniku databáze se předpokládalo, že obdobná vznikne na i Moravě → záměr jednotného systému evidence archeologických nálezů
- ADČ dnes zahrnuje kolem více než 60 tisíc položek, jejím výstupem je i publikace Výzkumy v Čechách. Přírůstky (ročně 1000-2000 záznamů)
- evidenční jednotkou je AKCE → formulář **Zpráva o archeologické akci (ZAA)**
- „archeologická akce“ = archeologický výzkum, průzkum, nález, které má vlastní prostorové vymezení, nálezové okolnosti, autora a dobu výzkumu
- archeologická akce se člení na komponenty nálezová jednotka, které jsou vymezeny určitou funkcí (sídlíště, pohřebiště) a obdobím (zpravidla archeologickou kulturou) – tj. lokalita, která byla zkoumána více výzkumy, nebo jedním výzkumem po několik let je v systému zanesena jako několik akcí
- roční zpráva o rozsáhlejší výzkumu, při průzkumu může být zjištěno více akcí, vymezeny polygony
- **ADČ** vzniká z těchto zdrojů:
 1. průběžná evidence ročních zpráv o nových výzkumech, které jsou periodicky publikovány ve sbornících Výzkumy v Čechách. Informace do ADČ lze poskytovat:
 - prostřednictvím tištěných formulářů Zpráva o archeologické akci (k dispozici v archivu NZ ARÚ)
 - v podobě formulářů ZAA MS Word97, MS Word 6.0 v elektronické podobě (zaslat na adresu archiv@arup.cas.cz)
 - v podobě databázového souboru v systému ARCHIV (k dispozici v archivu NZ, viz krivankova@arup.cas.cz)
 2. zpracovávání archivních fondů nálezových zpráv AÚ Praha
 3. transformaci dalších databázových souborů různého původu

- tvorba ADC je koordinována s projektem SAS, nové formuláře obsahují již specifické údaje pro databázi SAS, jsou kompatibilní